

КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Аналіз результатів дослідження рівня агресивності підлітків (у межах I етапу регіонального моніторингу ефективності реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти)

Капустін І.В., Вербенко А.З., Голтяй Т.М., Рудакова О.С.

– Центр моніторингу якості освіти

Носенко В.В., Гребенюк Н.О., Разводова Т.О. –

Центр практичної психології, соціальної роботи та здорового способу життя

У межах регіонального моніторингу ефективності реалізації державної політики у сфері освіти було проведено психологічне дослідження, що передбачало діагностику *агресивних* та *ворожих реакцій* підлітків за опитувальником А. Басса – А. Дарки (адаптація О. Осницького).

Під *агресивністю* розуміють властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій у сфері суб'єкт-об'єктних відносин, а під *ворожістю* – реакцію, що розвиває негативні емоції та оцінки людей та подій.

Автори методики виділяли такі види реакцій (форми агресії та ворожості):

- 1) **фізична агресія** – використання фізичної сили проти іншої людини;
- 2) **вербальна агресія** – вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст мовних звертань до інших (прокльони, прокляття);
- 3) **непряма агресія** – використання у непрямий спосіб чуток, пліток та вияв афектів у криках, тупотінні ногами;
- 4) **негативізм («войовничий песимізм»)** – опозиційна форма поведінки, спрямована проти авторитетів та керівництва, яка може виявлятися від пасивного опору до активних дій проти вимог, правил, законів;
- 5) **роздратування** – схильність до збудження, готовність виявити грубість, запальність;
- 6) **підозрілість** – схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, упевненість у недобрих намірах оточуючих;
- 7) **образливість** – вияв ненависті до оточуючих та заздрості, що обумовлено почуттям гніву, незадоволеності однією людиною або всім світом за дійсні або уявні страждання;
- 8) **почуття провини (аутоагресія)** – ставлення та дії щодо себе та оточуючих, які переконані в тому, що досліджуваній є поганою людиною або діє неправильно: безсовісно, некорисно, зле.

Опитувальник А. Басса – А. Дарки складається із 75 тверджень, на які учасники дослідження надають відповіді «Так» чи «Ні». За кількістю відповідей респондентів, що збігаються з ключем, підраховуються індекси різних форм агресивності та ворожості, які мають такі ступені прояву:

- слабкий;
- помірний;
- сильний.

В опитуванні взяли участь **1 733** учні 8-х класів закладів загальної середньої освіти.

Результати опитування подано нижче.

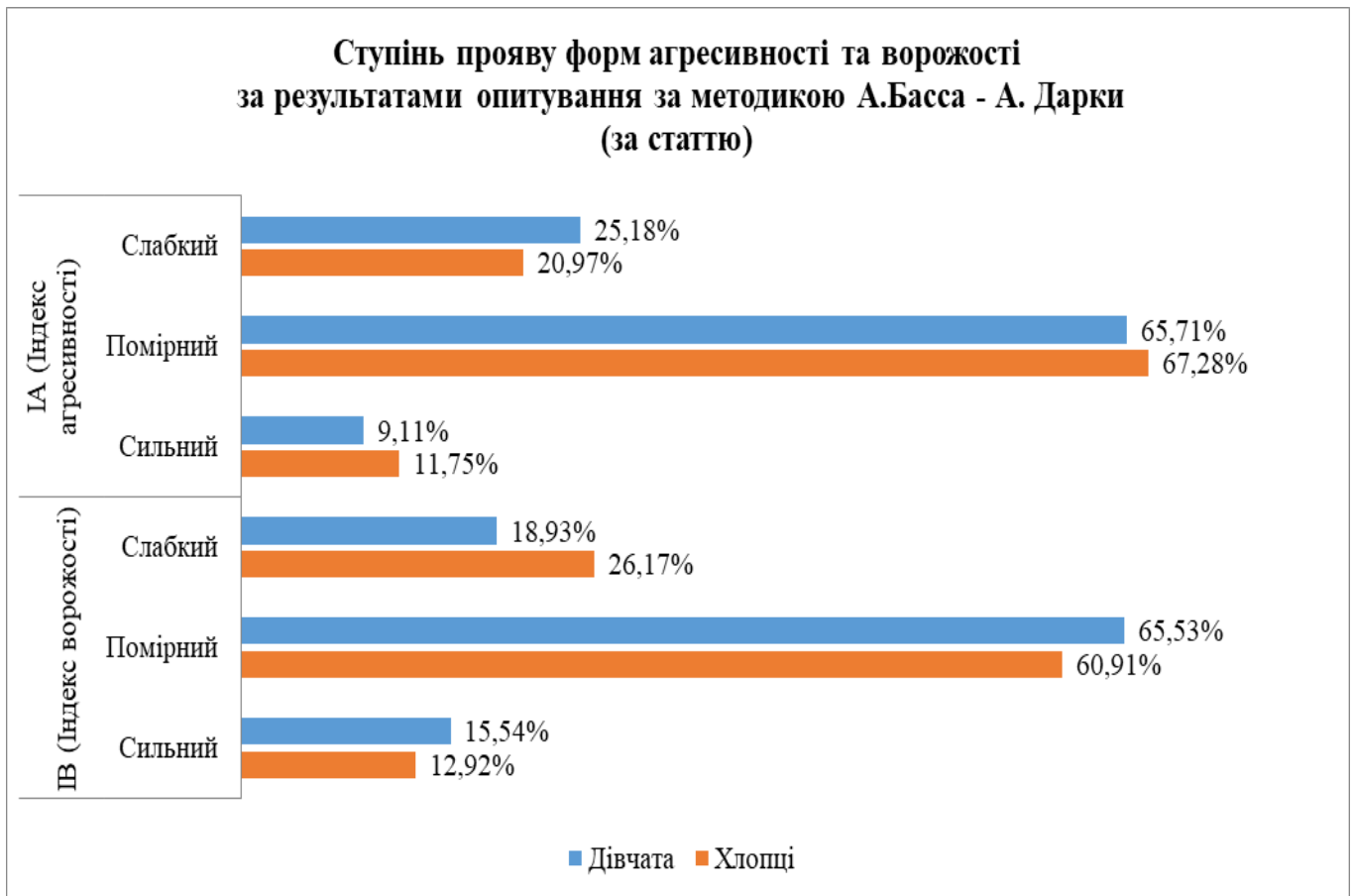
Діаграма 1

Більшість учнів 8-х класів мають помірний прояв агресивності (66,41 %) та ворожості (63,13 %). У **понад 10 %** учасників дослідження сильний ступінь прояву цих показників (відповідно **10,45 %** і **14,16 %**), а слабкий – у **майже 23 %** опитаних.

Аналіз результатів дослідження показав, що більша частина восьмикласників має помірний прояв всіх форм агресивності та ворожості. Причому **найбільша** кількість (**55,18 %**) – непрямої агресії, **найменша (42,57 %)** – фізичної. **Понад 50 %** учнів мають помірний прояв вербальної агресії (53,11 %), негативізму (50,17 %), підозрілості (51,64 %), образливості (54,23 %), а майже половина (**49 %**) – роздратування та почуття провини.

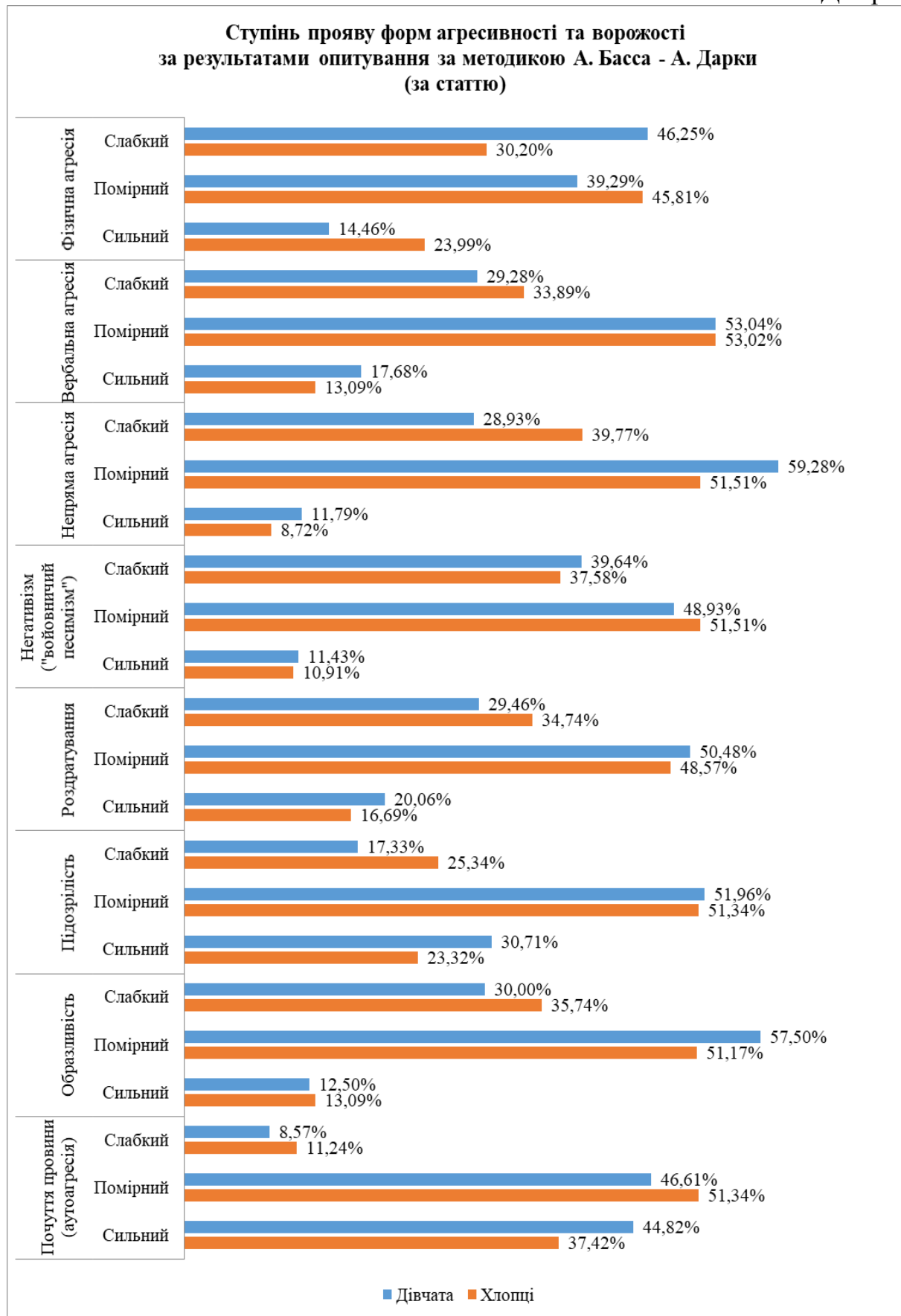
Звертає на увагу, що значна кількість учнів 8-х класів (**40,93 %**) мають сильний ступінь прояву почуття провини, **майже кожен четвертий** – підозрілість, **майже кожен п'ятий** – фізичну агресію та роздратування. У **найменшій** кількості опитаних (**10,19 %**) сильно проявлена непряма агресія (діаграма 1).

Аналіз результатів дослідження за статтю показав, що **переважна більшість** дівчат і хлопців 8-х класів (**понад 60 %**) мають помірний прояв агресивності та ворожості. Разом із тим серед тих, хто виявив помірний прояв агресивності, **більше** хлопців, ніж дівчат (на **1,57 %**), а ворожості – **більше** дівчат, ніж хлопців (на **4,62 %**).

Слід зазначити, сильний прояв агресивності мають більше хлопців, ніж дівчат (на **2,64 %**), а ворожості – більше дівчат, ніж хлопців (на **2,62 %**). При цьому сильний прояв агресивності виявлено у **11,75 %** хлопців, а сильний прояв ворожості – у **15,54 %** дівчат.

Слабкий прояв агресивності виявлено у більшій кількості дівчат, ніж хлопців (на **4,21 %**), а ворожості – у більшій кількості хлопців, ніж дівчат (на **7,24 %**) – (діаграма 2)

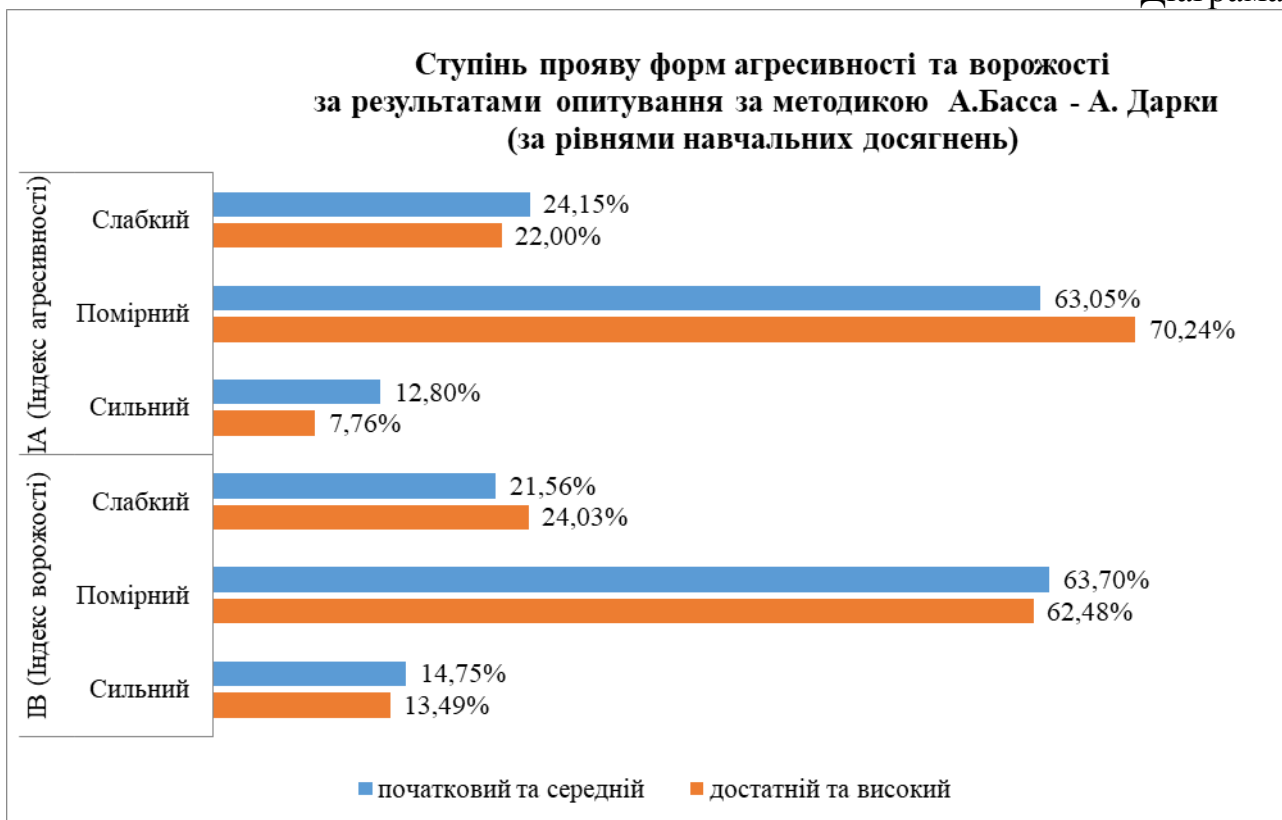
Більша частина дівчат і хлопців мають помірний ступінь прояву *вербальної* (53,04 % і 53,02 %), *непрямої агресії* (59,28 % і 51,51 %), *роздратування*

(50,48 % і 48,57 %), підозрливості (51,96 % і 51,34 %), образливості (57,50 % і 51,17 %), почуття провини (46,61 % і 51,34 %). Крім того, 45,81 % хлопцям притаманний сильний прояв *фізичної агресії*, тоді як 46,25 % дівчат – слабкий.

Слід зазначити, що більше хлопців, ніж дівчат мають сильний ступінь прояву *фізичної агресії* (на 9,53 %) та образливості (на 0,59 %), а більше дівчат, ніж хлопців – сильний прояв *вербальної* (на 4,59 %), *непрямої агресії* (на 3,07 %), *негативізму* (на 0,52 %), *роздратування* (на 3,37 %), *підозрливості* (на 7,32 %), *почуття провини* (на 7,40 %).

Більше дівчат, ніж хлопців мають слабкий ступінь прояву *фізичної агресії* (на 16,05 %), *негативізму* (на 2,06 %), а більшій кількості хлопців, ніж дівчат властивий слабкий прояв *вербальної* (на 4,61 %), *непрямої агресії* (на 10,84 %), *роздратування* (на 5,28 %), *підозрливості* (на 8,01 %), *образливості* (на 5,74 %), *почуття провини* (на 3,17 %) – діаграма 3.

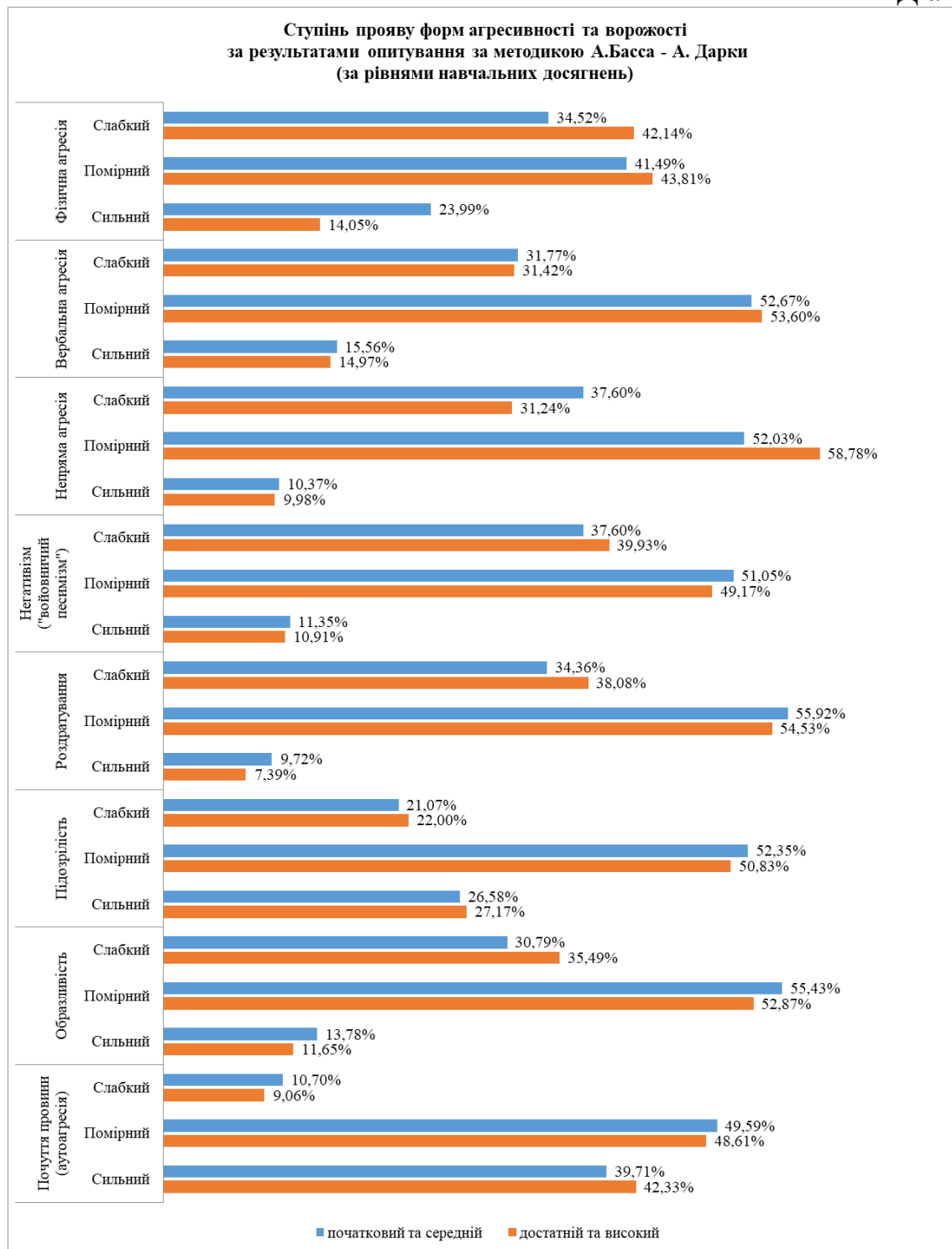
Діаграма 4

Помірний ступінь прояву *агресивності* та *ворожості* властивий більшості восьмикласників (**понад 60 %**) незалежно від їх рівня навчальних досягнень.

Серед восьмикласників, які мають помірний ступінь *агресивності*, більше учнів достатнього та високого рівня навчальних досягнень (на 7,19 %), а серед тих, у кого виявлений помірний ступінь *ворожості*, – дещо більше школярів, які демонструють результати навчання початкового та середнього рівня (на 1,22 %).

Меншій кількості учнів достатнього та високого рівнів навчальних досягнень, ніж початкового та середнього притаманний сильний ступінь *агресивності* (на 5,04 %) та *ворожості* (на 1,26 %), і більшій – слабкий (відповідно на 2,15 % і 2,47 %) –діаграма 4.

Понад 50 % учнів 8-х класів як із початковим та середнім, так і з достатнім та високим рівнем навчальних досягнень мають помірний ступінь прояву *вербальної (52,67 % і 53,60 %), непрямой агресії (52,03 % і 58,78 %), роздратування (55,92 % і 54,53 %), підозрілості (52,35 % і 50,83 %), образливості (55,43 % і 52,87 %), майже 50 % – почуття провини*. При цьому більша частина учнів, які мають достатній та високий рівень навчальних досягнень, виявляють помірний ступінь *фізичної агресії (43,81 %)*, тоді як серед

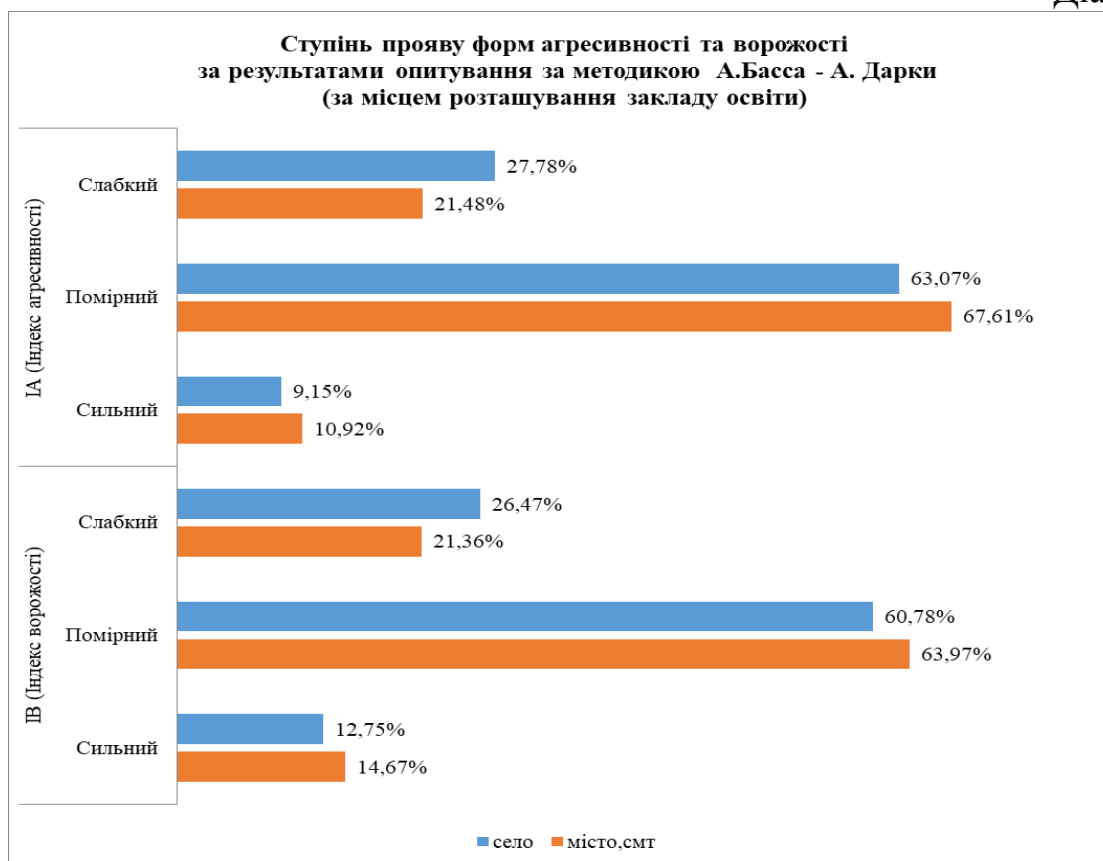
учнів із початковим та середнім рівнем навчальних досягнень майже однакова кількість тих, хто має слабкий та помірний ступінь зазначеної форми *агресії*.

Разом із тим більше учнів достатнього та високого рівнів навчальних досягнень, ніж початкового та середнього мають сильний прояв *підозрілості* (на **0,59 %**) та *почуття провини* (на **2,62 %**), а більше учнів початкового та середнього – сильний прояв *фізичної* (на **9,94 %**), *вербальної* (на **0,59 %**), *непрямої агресії* (на **0,39 %**), *роздратування* (на **2,33 %**), *образливості* (на **2,13 %**).

Порівняно з учнями початкового та середнього рівнів навчальних досягнень більше восьмикласників із достатніми та високими результатами навчання мають слабкий прояв *фізичної агресії* (на **9,94 %**), *негативізму* (на **2,33 %**), *роздратування* (на **3,72 %**), *підозрілості* (на **0,93 %**), *образливості* (на **2,13 %**). Однак меншій кількості таких учнів притаманний слабкий прояв *непрямої агресії* (на **6,36 %**) та *почуття провини* (на **1,64 %**).

Майже кожен третій учень незалежно від результатів навчання має слабкий прояв *вербальної агресії* (діаграма 5).

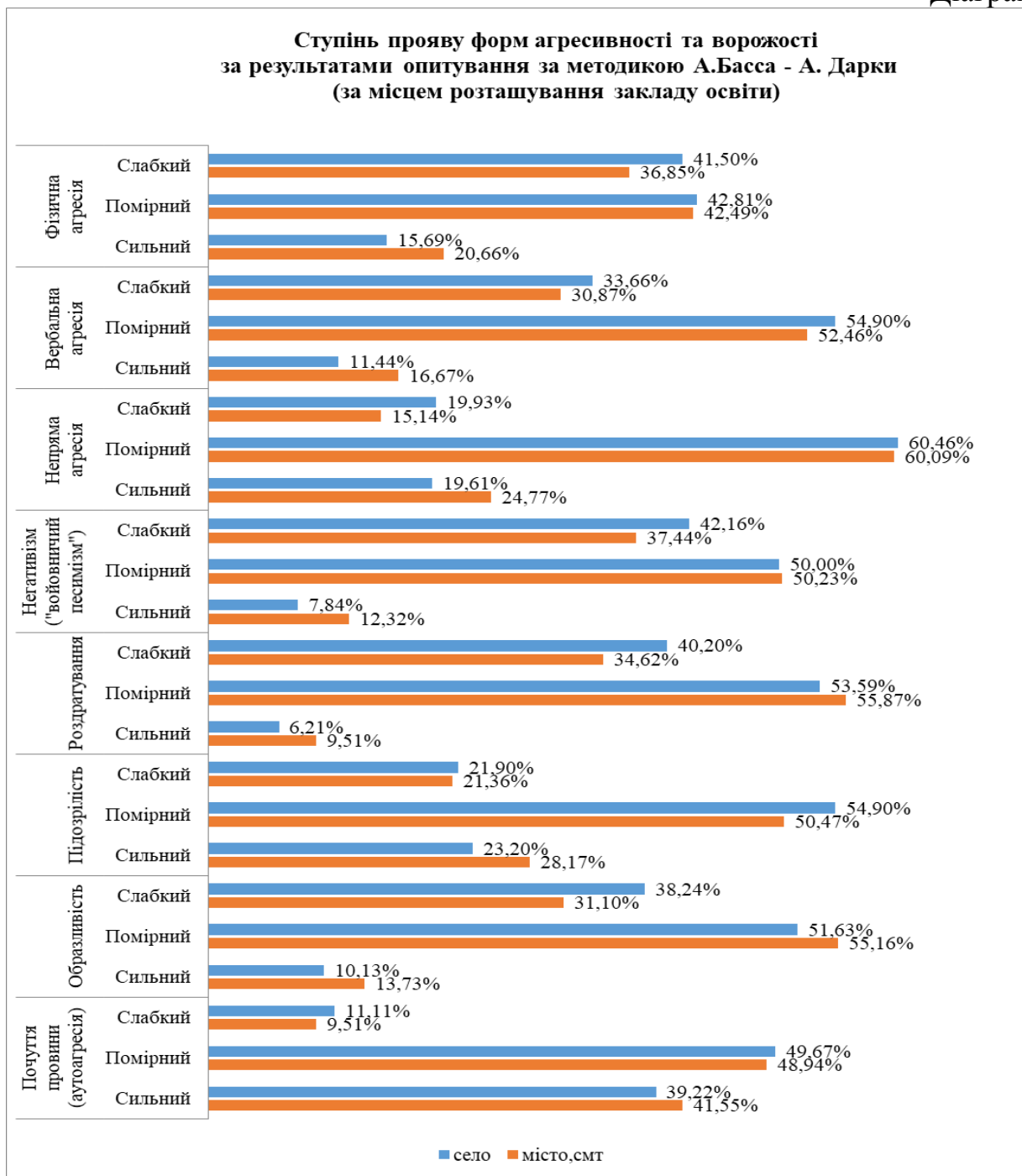
Діаграма 6

Більшість учнів 8-х класів (**понад 60 %**) як міст, селищ міського типу (с.м.т), так і сільської місцевості має помірний прояв *агресивності та ворожості*. При цьому учнів із таким проявом *агресивності та ворожості* більше в *містах та с.м.т*, ніж у *сільській місцевості* (відповідно на **4,54 %** і **3,19 %**).

Частка учнів із сильним проявом *агресивності* та *ворожості* більша в містах та смт (на **1,77 %** і **1,92 %**), а із слабким – у сільській місцевості (на **6,30 %** і **5,11 %**) – діаграма 6.

Діаграма 7

Більша частина учнів 8-х класів як сільської місцевості, так і міст, смт мають помірний прояв *фізичної* (відповідно **42,81 %** і **42,49 %**), *вербальної* (**54,90 %** і **52,46 %**), *непрямої агресії* (**60,46 %** і **60,09 %**), *негативізму* (**50,00 %** і **50,23 %**), *роздратування* (**53,59 %** і **55,87 %**), *підозрілості* (**54,90 %** і **50,47 %**), *образливості* (**51,63 %** і **55,16 %**), *почуття провини* (**49,67 %** і **48,94 %**).

Більше восьмикласників ЗЗСО міст, смт порівняно з учнями ЗЗСО сільської місцевості виявляють сильний ступінь за всіма формами *агресії* та *ворожості*:

за фізичною (на **4,97 %**), вербальною (на **5,23 %**), непрямою агресією (на **5,16 %**), негативізмом (на **4,48 %**), роздратування (на **3,30 %**), підозрілістю (на **4,97 %**), образливістю (на **3,60 %**), почуттям провини (на **2,33 %**).

Разом із тим виявилось більше учнів сільської місцевості із слабким ступенем прояву фізичної (на **4,65 %**), вербальної (на **2,79 %**), непрямої агресії (на **4,79 %**), негативізму (на **4,72 %**), роздратування (на **5,52 %**), образливості (на **7,14 %**), почуття провини (на **1,60 %**).

Майже кожен п'ятий восьмикласник незалежно від місця розташування закладу загальної освіти має слабкий прояв підозрілості (діаграма 7).

Висновки

1. Більшість восьмикласників (**понад 60 %**) мають помірний прояв *агресивності* та *ворожості*.

2. Серед *форм агресивності та ворожості* у значної кількості восьмикласників (**41 %**) виявлено сильний ступінь прояву *почуття провини*. **Майже кожен четвертий** – має такий самий ступінь *підозрілості*, **майже кожен п'ятий** – *фізичної агресії* та *роздратування*.

3. *Фізична агресія* виражена більш сильно у хлопців, ніж у дівчат, а також притаманна більшій кількості учнів, які мають початковий та середній рівні навчальних досягнень.

4. Більше дівчат, ніж хлопців (**на 7 %**) мають сильний прояв *підозрілості* та *почуття провини*.

5. Порівняно з сільською місцевістю у містах та селищах міського типу більше учнів, які виявляють сильний прояв *усіх* форм агресії та ворожості.

Рекомендації

щодо здійснення соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків в закладах загальної середньої освіти

Мета профілактики агресивної поведінки підлітків в закладах загальної середньої освіти – виявлення агресивних проявів у підлітків та формування у них навичок контролю за своїми негативними емоціями.

Профілактика агресивної поведінки підлітків в закладах загальної середньої освіти має здійснюватись соціальними педагогами спільно з психологами, класними керівниками, спеціалістами з психокорекційної роботи, що працюють у громадських організаціях, Центрах соціально-психологічної реабілітації, позашкільних установах.

Під час розроблення програми та планування її реалізації щодо профілактики агресивної поведінки підлітків в закладах загальної середньої освіти, необхідно враховувати певні особливості:

- ✓ велика кількість дітей (різний вік, стать, розвиток тощо);
- ✓ сформовані в продовж тривалого часу стереотипи у педагогів щодо дитини;
- ✓ велика кількість часу перебування дитини в освітньому середовищі;
- ✓ можливість налагодити контакт з батьками та створити мультидисциплінарну команду;
- ✓ рівень довіри з боку батьків;
- ✓ поведінка підлітка безпосередньо впливає на освітній процес;
- ✓ акцент на співпраці з вчителями фізичної культури. Правильно підібрані фізичні вправи дадуть змогу підліткові позбавитись негативних емоцій та сформувати прихильність до занять спортом.

Методами соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків в закладах загальної середньої освіти є:

- ✓ індивідуальні бесіди;
- ✓ активні та інтерактивні методи навчання (відео-лекторії, диспути, тренінги, рухливі та рольові ігри, в яких можна «виплеснути негативні емоції»);
- ✓ казко-терапія та арт-терапія;
- ✓ форум-театр та рольові ігри;
- ✓ шкільна медіація;
- ✓ різноманітні спортивні змагання, конкурси та ін.

Однією з основних причин дитячої агресії є сімейне оточення, сімейні ситуації. Тому лише у співпраці з батьками можна досягти позитивних результатів щодо попередження дитячої агресивності та агресії. Тому в роботі з батьками можна використати такі поради для батьків:

1. Поважати і розуміти потребу дитини в самостійності, створити умови для нормального розвитку її активності. Дозволити дитині бути в розумних межах незалежною.

2. Допомогти дитині перебороти ситуацію надмірного незадоволення, яка в багатьох випадках призводить до афективних реакцій. Якщо приступ люті

викликаний заборонаю, то її не треба зразу відміняти. Поясніть дитині, що ви розумієте, чому вона так себе веде, але не відмінійте заборону, якщо вважаєте її розумною, справедливою, корисною.

3. Необхідно навчитися зменшувати інтенсивність і тривалість надмірного незадоволення дітей та обмежувати його наслідки.

4. Допомогти дитині в пошуку шляхів і способів подолання почуття ворожості.

5. Щоб допомогти дитині засвоїти поведінку, характерну для сім'ї, в якій він живе, батькам потрібно встановлювати для дитини межі дозволеного, котрі мають відповідати її віковим особливостям, почуттям у конкретній ситуації та залежати від міри її активності.

6. Насамкінець, основним фактором у запобіганні негативним проявам агресивності є оптимізація стосунків батьків і дітей. Чим стійкіша близькість між дитиною і батьками, тим їй легше перебороти свої ворожі відчуття.

Залучення батьків до профілактики агресивної поведінки підлітків є дуже важливою складовою. Це дасть можливість впливати на зміну поведінки дитини не тільки в освітньому середовищі, а й поза його межами.

Спеціаліст, який в закладі освіти здійснює профілактику агресивної поведінки підлітків повинен володіти такими знаннями, вміннями та навичками:

Знання:

- ✓ загальної та вікової психології;
- ✓ особливостей розвитку підлітків, підліткові реакції та акцентуації характеру;
- ✓ конфліктології і особливостей девіантних проявів поведінки;
- ✓ концептуальних підходів здійснення ефективної профілактики агресивної поведінки;
- ✓ особливостей проведення групової та індивідуальної профілактичної роботи;
- ✓ ефективних форм та методів роботи з підлітками.

Уміння:

- вміння організовувати тренінговий процес;
- уміння володіти групою, відчувати групову динаміку;
- уміння використовувати різноманітні методи роботи.

Навички:

- навички ефективного тренера;
- навички спілкування з підлітками;
- навички вирішувати конфліктні ситуації.

Також, при здійсненні профілактики агресивної поведінки підлітків, необхідно враховувати індивідуальні особливості кожного підлітка, робити акцент на його сильних сторонах, схвалювати позитивні прояви поведінки, заохочувати до соціально-активної поведінки (наприклад робота у шкільному самоврядуванні). Будь-яка соціально-педагогічна діяльність в школі повинна бути направлена на задоволення потреб підлітка.